

Journal of Universal History Studies

Çin’de İşlevsel Bir Vergi Ürünü: Tang Hanedanı Döneminde Tuz Vergisi¹

A Functional Tax Product in China: Salt Tax During The Tang Dynasty

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 16.01.2024 / 09.05.2024

pp. 87-98

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 7(1) • June • 2024 •

Gökçen Kapusuzoğlu

Karamanoğlu Mehmetbey University, Department of Foreign Languages, Dr., Karaman, Türkiye

Email: gokcenkapusuzoglu@kmu.edu.tr

Orcid Number: 0000-0001-6188-1188

Cite: Kapusuzoğlu, G. (2024). Çin’de İşlevsel Bir Vergi Ürünü: Tang Hanedanı Döneminde Tuz Vergisi. Journal of Universal History Studies, 7(1), 87-98. <https://doi.org/10.38000/juhis.1420677>

¹ This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike)

*There is no conflict of interest with any person/institution in the prepared article/ Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Öz

Vergiler, devletlerin kalkınması için temel gelir kaynaklarının başında gelmektedir. Eski Çin'in farklı evrelerinde bazı temel kullanım ürünlerine olan talebin fazla olması, ülke yönetiminin o ürünlerden vergi almasına sebep olmuştur. Tuz, bu temel ürünlerin başında gelmektedir. Çin'in feodal döneminin en erken evrelerinden itibaren tuzdan alınan vergi, devlet hazinesine katkı sağlamıştır. Dünyanın diğer ülkelerinden farklı olarak tuzun Çin'de keşfedildiğine inanılması ve onu ilk keşfeden kişiye "Tuzun Atası" unvanının verilmesi, günümüz Çin'deki bir kentte Tuz Vergisi Müzesi açılması Çin'de tuza atfedilen önemi gözler önüne sermektedir. Çin'in en parlak dönemlerinin başında gelen Tang Hanedanı'nın erken dönemlerinde tuzdan vergi alınmazken; hanedanın geç döneminde yarı Türk soylu bir isyancının ayaklanması sonucunda zedelenen ekonomik durumu düzeltmek için tuz vergisine ihtiyaç duyulmuştur. Bu vergilendirme her ne kadar ekonomik olarak beklenen faydayı sağlamış olsa da sonraki süreçte beklenmedik başka isyanların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve hanedanın sonunu getiren etmenlerden biri olmuştur. Çoğunlukla Çin klasiklerine dayalı olarak hazırlanan çalışmada, Çin'de tuzun ne denli önemli olduğu, hangi Çince kaynaktan ne şekilde geçtiği, Tang Hanedanı'nın ilk dönemlerinde tuz vergisi uygulanmazken; ileri dönemlerinde neden uygulandığı ve tuz vergisinin hanedan üzerindeki etkilerinin neler olduğu sorularına cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tang Hanedanı, Tuz Vergisi, Tuz Yasası, Tuzla Sorumlusu, Tuz.

Abstract

Taxes are one of the main sources of income for the development of states. The high demand for some basic products in different eras of ancient China caused government to impose taxes on those products. Salt is one of these basic products. From the earliest eras of ancient China, salt tax had contributed to the state treasury. Unlike other countries around the world, the belief that salt was discovered in China and the title of "Ancestor of Salt" was given to the person who discovered it and the opening of the Salt Tax Museum in a city of China reveals the importance attributed to salt in China. While there was no tax on salt in the early periods of the Tang Dynasty, one of the most brilliant periods of China; in the late period of the dynasty, salt tax was needed to straighten the economic situation that was damaged as a result of the uprising of a half-Turkic originated rebel. Although this taxation provided the expected economic benefit, it caused other unexpected rebellions to emerge in the following period and brought the end of the dynasty. The study prepared mostly based on Chinese classics seeks answers to the questions of how important salt was in China, how it is mentioned in which Chinese sources, why the salt tax was not applied in the early periods of the Tang Dynasty while it was applied in the later periods and what the effects of the salt tax were on the dynasty.

Keywords: Tang Dynasty, Salt Tax, Salt Law, Salt Commissioner, Salt.

Extended Abstract

The earliest known discovery of salt in Chinese history is the legend of Su Sha (夙沙煮海為鹽), who boiled the sea to make salt. The Chinese spelling of the word salt, yan/鹽, consists of four separate parts. The first of these, chen /臣, symbolizes the officials, those who manage the salt; the second piece, ren/人, represents people who produce salt. The third piece, lu/鹵, symbolizes the brine used to make salt. The fourth piece min/皿 represents the dish used to make salt. In the work titled *Shu Wang Benji* (蜀王本紀), compiled by Yang Xiong (楊雄) during the Han Dynasty: It is recorded that during the Dijie rule of ruler Han Xuandi, dozens of salt wells were opened for the first time. B.C. in 119, Han Ruler Wudi established a nationwide salt monopoly by concentrating salt production, transportation and sales in official hands. The process that led the dynasty to this point was recorded. *The Discourse on Salt and Iron* is the first and most comprehensive discussion on state monopoly in the early periods of the Western Han Dynasty. However during the Tang Dynasty, palace administration avoided implementation of salt tax and local government administrators managed salt, except for a few regions directly controlled by the central government. During the Tang Dynasty, there were 640 salt wells in China, with 18 salt pans. There were five ponds in Puzhou's Anyi and Jie districts, collectively called the "two ponds", from which a large amount of salt was supplied to the capital. In the middle and late periods of the Tang Dynasty, the salt industry played a major role in the survival and development of the dynasty, but also had a significant impact on the decline and collapse of the dynasty. With the An Lushan uprising, the Tang administration had two basic economic problems, the first of which was the change of the country's economic centre and the other was the need to find new sources of income. As a result of the search for a new source of income, the salt monopoly emerged with the proposal of Di Wuqi (第五琦) in 758 and Di Wuqi was appointed as the Salt and Iron Commissioner. In 759, the Tang Dynasty established a nationwide salt monopoly. However, in the late Tang Dynasty, the salt law was broken and the price of salt increased day by day. Since people could not afford the already expensive state salt, they started to buy cheaper private salt. As a result, private salt had become widespread throughout the country. In order to secure its monopoly on salt, the Tang administration enacted strict salt laws. However, this pressure did not eliminate salt smuggling, on the contrary, the number of private salt traders increased and became stronger. The known leaders of these particular salt traders are Huang Chao (黃巢) and Wang Xianzhi (王仙芝). These were also the leaders of the uprisings that occurred in the last periods of the Tang Dynasty. The peasant uprising led by Huang Chao lasted for about ten years and seriously shook the order at that time. At the end of the dynasty, military provinces emerged, most of the salt production bases were occupied by the rulers of these regions, and salt profits were retained. Thus, the Tang administration's profit from salt was greatly reduced. The decrease in financial power had brought about a decrease in the power of the country. However, the Tang Dynasty, which experienced an economic crisis after the An Lushan uprising, started to collect taxes on salt and was able to relax. Nevertheless, towards the end of the dynasty, groups engaged in illegal salt sales emerged and took arms. During the reign of Tang

Ruler Xianzong, illegal sales of salt were banned after salt merchants began identifying areas where salt could be sold. But instead of putting an end to illegal activities, this situation caused public resistance. At the end of the Tang period, both Wang Xianzhi and Huang Chao gained power by selling private salt and then organized large-scale peasant uprisings, leading to the collapse of the Tang Dynasty. The implementation and development of the salt law brought new vitality to the society and improved the problematic financial situation of the dynasty. However, this was a short-term relief; the monopolization of salt paved the way for private salt trade, and the palace's blocking policies brought about other rebellions. While the salt tax solved one problem in the country, it caused another problem to arise.

Giriş

İnsanlık için önemli madenlerden biri olan tuz, her coğrafyada farklı sektörlerde kullanım alanı bulmuş ve insanoğlunun tuza olan ihtiyacını vurgulamak için tuz çeşitli deyimlere ve anlatılara konu olmuştur. Örneğin, dilimizde “*tuz ekmek hakka*” şeklinde bir ifadenin varlığı bilinmektedir (Şirin, 2019, s. 140). Bunun yanında Çince de özellikle Budist çevrelerce kullanılan bir deyim olan “*Tuzun tadı, rüzgârın rengi (盐香风色)*” ifadesi vardır. Tuzun kokusu, rüzgârın ise rengi yoktur. Budistler bu metaforu Dharma'nın yokluğunu anlatmak için kullanmışlardır (CSL, Tom.1).

Tuz, uluslararası ticarete kullanılan ilk ürünlerdendir. Bu durum, tuzun devlet tekelindeki ilk ürün olmasına yol açmıştır (Avcı, 2003, s. 27). Çin’in tuzu tekeline alması ise dünyadaki en eski tekelleşme örneğidir. Tekelleşme, tarihsel süreçte devletler tarafından gelir arttırmanın etkili bir yolu olarak görülmüştür (Yan, 2017, s. 537).

Tuz için Çincedeki ilk yazılı kayıtlar, Shang Hanedanı’nın (M.Ö. 1600-M.Ö. 1046) son başkenti olan YinXu’de (殷墟) bulunan fal yazıtlarında yer almaktadır. Bu kayıtlarda lu (鹵) olarak geçen tuz, genellikle doğal tuzu; yan (鹽) ise yapay tuzu ifade etmiştir (SWJZZ, Tom. 12, s. 2354)². 2020 yılında ise Çin’in Jiangsu bölgesinde ülkedeki tek Tuz Vergisi Müzesi açılmıştır³. Bu durum, tarihsel süreç içinde Çin’de tuza ve tuz vergisine atfedilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

Çin’in Tang Hanedanı dönemine gelindiğinde, hanedanın erken dönemlerinde tercih edilmeyen tuz vergisi, An Lushan isyanının⁴ ardından hanedanın düşüşe geçmesiyle birlikte istifade edilmesi kaçınılmaz bir vergi geliri haline gelmiştir. Hükümdar Suzong, tuzun tekelleşmesi amacıyla Liu Yan’i tuz yönetiminin başına atamış ve tuz tekelinden daha fazla gelir elde etmek için yeniden şekillendirmesini istemiştir (Nakazato, 2011, s. 239-240). Nitekim tuz üzerindeki vergi, Tang yönetimine büyük bir gelir kaynağı sağlamıştır. Tuz, yüzyıllar boyunca Çin’deki temel sanayi ürünü olmuş ve tuz vergisinin ülkedeki yıllık geliri değerlendirildiğinde, önemli bir bölümünün hanedanın topladığı toplam gelire denk olduğu görülmüştür (Chiang, 1976, s. 516). “*Yeni Tang Kayıtları*”nda da: “*Dünyanın zenginliğinin, tuzdan elde edilen kârın yarısı olduğu*”⁵ ifade edilmiştir (XTS, Tom. 54, s. 1378).

1. Çin’de Tuz

Çin tarihinde tuzun bilinen en eski keşfi, tuz yapmak için deniz suyunu kaynatan Su Sha efsanesidir (夙沙煮海為鹽). Bu keşif, Savaşan Beylikler Dönemi’nin tarihî kaynaklarından olan “*Shi Ben (世本)*”da kaydedilmiştir⁶. Efsaneye göre eski zamanlarda, Shandong Yarımadası’nın güney kıyısındaki Jiaozhou bölgesinde ilkel bir kabile yaşardı. Kabilede Su Sha adında bir adam vardı. Su Sha zeki, yetenekli ve fiziksel olarak güçlüydü. Ağ kullanma konusunda çok iyiydi. Ne zaman avlanmaya çıksa çok sayıda hayvan, balık ve kaplumbağa yakalardı. Bir gün, Su Sha sahilde balık pişiriyordu. Her zaman olduğu gibi toprak bir kapla geldi

² Bu ifadenin Çincesi: “... 鹵也天生曰鹵人生曰鹽...” (SWJZZ, Tom. 12, s. 2354). Ayrıca bkz: <https://ctext.org/library.pl?if=gb&file=93012&page=2354>

³ <https://news.sina.com.cn/o/2020-05-19/doc-iirczymk2473016.shtml> E.T. 08.08.2023

⁴ An Lushan İsyanı (安史之亂), Tang Hükümdarı Xuanzong döneminde 755 yılında meydana gelmiştir. Anne tarafından Göktürk soyundan olan An Lushan, Çin yönetiminde sahip olduğu güç ve yetkileri kullanarak isyan başlatmış ve Yan Devleti’ni kurmuştur. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: (Baykuzu, 2013; Aktaş, 2022; İnyet, 2023).

⁵ Bu ifadenin Çincesi: “... 天下之賦鹽利居半...” şeklindedir (XTS, Tom. 54, s. 1378).

⁶ İfadenin Çincesi şöyledir: “... 宿沙創煮鹽...” (SB, Tom.1).

ve denizden yarım kap su aldı. Yemeği pişirmek için su dolu kabı ateşe koyduğunda, aniden büyük bir yaban domuzu gözlerinin önünden hızla geçti. Su Sha, onu gördüğünde bunu nasıl yapabildi diye düşünerek elindeki yemeği bıraktı ve domuzun peşinden koştu. Omuzlarında ölü domuzla geri döndüğünde, kabın içindeki su kaynamaktan bitmiş, dibinde bir iz tabakası ve beyaz ince taneler bırakmıştı. Eliyle birazını ağzına götürüp tadına baktı, tadı tuzlu ve tazeydi. Su Sha bunu kavrulmuş yaban domuzuyla yedi, tadı harikaydı. O beyaz ince toz, deniz suyundan kaynatılan tuzdu⁷. Su Sha'nın, Çinlilerin ataları olarak gördükleri efsanevi hükümdarlar Huangdi ve Yandi döneminde yaşadığını gösteren kayıtlar sebebiyle Çinliler, tuzun Çin'deki tarihini beş bin yıl olarak ifade etmişler ve Su Sha'dan “*Tuzun Atası*” olarak söz etmişlerdir⁸. Yukarıda da adı geçen “*Shi Ben*” adlı kaynakta Su Sha'nın denizi kaynatmasının akabindeki kayıtlarda bir Tuz Atası Tapınağı'ndan söz edilmiştir⁹.

Tuz sözcüğünün Çince yazılışı olan yan/ 鹽 imi, dört ayrı parçadan meydana gelmiştir. Bunlardan ilki chen /臣, memurları yani tuzu yönetenleri simgelerken; ikinci parça ren/人, tuz üreten insanları temsil etmektedir. Üçüncü parça lu/卤, tuz yapımında kullanılan tuzlu suyu sembolize eder. Dördüncü parça min/皿 ise tuz yapımında kullanılan kabı temsil etmektedir¹⁰.

Çin'de çeşitli formlarda tuz üretimi yapılmıştır ve temel olarak beş çeşit tuz vardır. Bunlar; deniz tuzu, göl tuzu, yer altı suyu tuzu, toprak tuzu ve kaya tuzudur. Ayrıca eski Çin medeniyetlerinin ilk olarak tuzlular etrafında kurulduğuna inanılmaktadır (Nakazato, 2011, s. 236).

Çin tarihinin en erken dönemlerinden Zhou Hanedanı döneminde (M.Ö. 1122-M.Ö. 256), tuzu denetlemek ve üretmek için özel olarak resmî pozisyonlar oluşturulmuştur. Tuzun nasıl kullanılacağı ve kimin hangi tuzu yemesi gerektiği konusunda da katı görgü kurallarını içeren bir sistem geliştirilmiştir. Bu, “*Zhou Li (周禮)*” adlı eserin Tianguan Zhongzai bölümünde şu ifadeyle anlatılmıştır: “*Tuzu elinde bulunduran Tuz İnsanları için hükümetin politikası, tuzun her şeyin kullanımına sunulmasıdır*” (ZL, s. 109)¹¹. Tuz İnsanları, Zhou Hanedanı döneminde kullanılan resmî bir unvandır. İki hadım, yirmi kadın köle ve kırk hizmetçiden oluşan bir ekiptir. Hanedan üyeleri tarafından ve devlet törenlerinde kullanılmak üzere tuzun seçilmesi, sınıflandırılması ve hazırlanmasından sorumludurlar (ZL, s. 26; Hucker, 1984, s. 579).

Han Hanedanı döneminde, Yang Xiong (杨雄) tarafından derlenen “*Shu Wang Benji (蜀王本纪)*” adlı eserde: Hükümdar Han Xuandi'nin Dijie [yönetim döneminde] (M.Ö. 69-M.Ö. 66), hanedanda ilk kez onlarca tuz kuyusu açıldığı kaydedilmiştir (SWBJ, s. 26)¹².

M.Ö. 119 yılında Han Hükümdarı Wudi tuz üretimini, nakliyesini ve satışını resmî ellerde yoğunlaştırarak ülke çapında tuz tekeli kurmuştur. Hanedanı bu noktaya götüren süreç ise kayıt altındadır. “*Tuz ve Demir Söylevi*,”¹³ Batı Han Hanedanı'nın ilk dönemlerinde devlet tekelliliği üzerine yapılan ilk ve en

⁷ <https://m.sohu.com/n/398628532/> E.T. 06.11.2023

⁸ İlgili kısmın Çincesi: “... 宿沙氏煮鹽之神謂之鹽宗尊之也...” (LS, Tom. 13).

⁹ İlgili kısmın Çincesi: “... 今安邑東南十里有鹽宗廟...” (SB, Tom.1).

¹⁰ <https://tv.cctv.com/2019/03/16/VIDEwBYqLuZfHEYhi8FCIBbh190316.shtml> E.T. 06.11.2023

¹¹ Bu ifadenin Çincesi: “... 鹽人掌鹽之政令以共百事之鹽...” (ZL, s. 109).

¹² Bu ifadenin Çincesi: “... 宣帝地節中始穿鹽井數十所...” (SWBJ, s. 26).

¹³ “*Tuz ve Demir Söylevi (鹽鐵論)*,” Han Hanedanı döneminde M.Ö. 81 yılında düzenlenen, Tuz ve Demir Konferansı'nı temel alarak Huan Kuan (桓寬) tarafından yazılmıştır. Eser, Han Hanedanı Hükümdarı Zhao döneminde meydana gelen önemli bir siyasi, ekonomik, askerî, diplomatik ve kültürel tartışmayı anlatmaktadır. “*Tuz ve Demir Söylevi*,” hükümet tarafından işletilen tekel ile Sang Hongyang'ın (桑弘羊) savunduğu özel serbest ekonomi arasındaki tartışmadır. Eser, Batı Han Hanedanı döneminin ekonomi ve siyaset tarihi alanında

kapsamlı tartışmadır. Hun-Çin ilişkisi, genellikle savaşlar bağlamında ele alınmış, ekonomi bağlamında ise nadiren tartışılmıştır. İşte “*Tuz ve Demir Söylevi*,” yıllarca süren Hun-Çin savaşları ve onun sonuçlarıyla doğrudan ilişkilidir (Tanrıktut, 2023, s. 179). Hunlarla yapılan savaşlarda çok daha fazla sayıda atlı ve yaya askere ihtiyaç duyulması, bu askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması, Han Hanedanı yönetimini ekonomik olarak zora sokmuştur. Harcaması giderek artan yönetimin fazladan gelirinin olmaması, halkın sel ve kıtlıkla uğraşması, yönetimi ekonomik olarak yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bunun üzerine, Han Hükümdarı tuz ve demiri tekeline almıştır (Tanrıktut, 2023, s. 180).

Çin'de tuz, çoğunlukla siyasi iktidarın simgesi olmasının yanı sıra ekonomik olarak da bir güç göstergesi olmuştur (Avcı, 2003, s. 25). Çin'de tuz üzerindeki tekel, “*yani tarihte yaşamsal bir meta üzerindeki devlet kontrollü tekelin bilinen ilk örneği*,” Qin Hanedanı döneminde başlamış, Han Hanedanı döneminde devam etmiş, sonrasında ise yaklaşık 600 yıl tuz tekeline ara verilmiştir. Tang Hanedanı dönemine gelindiğinde ise devlet gelirinin yarısı tuzdan sağlanmıştır (Kurlansky, 2023, s. 41-45).

2. Tang Hanedanı Döneminde Tuz Vergisi

Eski Çin'de insanlar, tuzun önemini çok erken dönemlerde fark etmişler ve tüm hanedanlar tuz üzerinde çok sıkı kontrole sahip olmuşlardır. Tuzun izinsiz olarak kaynatılması Han Hanedanı'ndan itibaren ceza gerektiren bir suç olmuştur. Örneğin, “*Tarihçinin Kayıtları*”nda şöyle yazılmıştır: “*Tuz kaynatmak için özel olarak demir kaplar dökmeye cesaret eden kimsenin sol ayak parmağı kesilerek, [o] kaplara gömülecektir*” (SJ, Tom. 30, s. 1429)¹⁴. Ancak Tang Hanedanı bu konuda bir istisna olmuştur ve yönetimin ilk dönemlerinde tuz üzerinde kontrol, tekel veya vergilendirme yapılmamıştır. “*Yeni Tang Kayıtları*”na göre: “*Tianbao [yönetim döneminden] Dejian [yönetim dönemine] kadar olan dönemde, bir dou¹⁵ tuz on para değerindeydi*” (XTS, Tom. 54, s. 1378)¹⁶. Ancak An Lushan isyanından sonra Tang Hanedanı'nın gücü azalmış ve ardından Hükümdar Suzong, 758 yılında tuzu devlet tekeline almış ve sonunda tuz yasası yürürlüğe girmiştir. Hükümdar Xianzong'un yönetimi sırasında ise tuz yasası şunu şart koşmuştur: “*İki tuzla [veya] bir shi¹⁷ tuzu satmak için çalan kişiler ölecektir...*” (XTS, Tom. 54, s.1379)¹⁸.

Tang Hanedanı döneminde, önceleri tuzu vergilendirmekten kaçınılmış ve doğrudan merkezi hükümet tarafından kontrol edilen birkaç bölge dışında tuzu yönetenler yerel hükümet yöneticileri olmuştur. Tuz ve diğer kaynaklar, onları kontrol etmeye veya vergilendirmeye çalışılmasa bile yine de devletin malı olarak görülmüştür (Chien, 2004, s. 8). Tang Hanedanı döneminde, Çin'de 18 tuzla, 640 tuz kuyusu vardır. Puzhou'un Anyi ve Jie ilçelerinde toplu olarak “*iki gölet*” denilen beş gölet vardır ve buralardan başkente fazlaca tuz tedarik edilmiştir (XTS, Tom. 54, s. 1377). Tang Hanedanı'nın orta ve geç dönemlerinde ise tuz endüstrisi, hanedanın hayatta kalması ve gelişmesinde büyük rol oynamış bununla birlikte hanedanın gerilemesi ve çöküşü üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur. An Lushan isyanıyla birlikte Tang yönetiminin iki temel ekonomik sorunu olmuştur. Bunlardan ilki, ülkenin ekonomi merkezinin değişmesi, diğeri ise yeni gelir

temel materyallerdendir, 10 tomar ve 60 bölümden oluşmaktadır. Orijinal el yazısı metin, Pekin'de bulunan Çin Milli Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. İlk 41 bölüm, Tuz ve Demir Konferansı'ndaki resmî tartışmalar, 42. bölümden 59. bölüme kadar toplantı sonrasındaki açıklamalardır. Son bölüm ise “*karışık makale*” başlığıyla aslında yazarın kaleme aldığı bir ön sözdür. Eserin elektronik versiyonu için bkz: <https://zh.wikisource.org/zh-hant/%E9%B9%BD%E9%90%B5%E8%AB%96>

¹⁴ Bu ifadenin Çincesi: “... 敢私鑄鐵器煮鹽者鈇左趾沒入其器物...” (SJ, Tom. 30, s. 1429).

¹⁵ Dou (斗), geleneksel Çin ölçü birimlerindedir, 1 dou yaklaşık 7 kilograma denk gelmektedir.

¹⁶ Bu ifadenin Çincesi: “... 天寶至德間鹽每斗十錢...” (XTS, Tom. 54, s. 1378).

¹⁷ Shi (石), geleneksel Çin ölçü birimlerindedir, 1 shi yaklaşık 10 dou'a denk gelmektedir.

¹⁸ Bu ifadenin Çincesi: “... 盜鬻兩池鹽一石者死...” (XTS, Tom. 54, s. 1379).

kaynakları bulma ihtiyacıdır. Yeni gelir kaynağı arayışı neticesinde 758 yılında Di Wuqi'nin (第五琦)¹⁹ teklifiyle tuz tekeli ortaya çıkmış ve Di Wuqi, Tuz ve Demir Sorumlusu olarak atanmıştır (Twitchett, 1954, s. 60-62).

759 yılında, Tang Hanedanı ülke çapında tuz tekeli kurmuştur. 760 yılında tuz sorumlusu olan Liu Yan, tüccar dağıtımını kullanarak tekeli yeniden organize etmiş ve böylece devletin taşımacılık ve satıştaki eski aktif rolünü azaltmıştır. Tuzun üretimini ve tüccarlara satışını denetlemek için ülke çapındaki ticaret merkezlerinde tekel acenteleri ve şubeleri kurmuştur. Burada yetkililer, vergiyi ekledikten sonra toptan tuzu tüccarlara satmıştır. Üreticilere ödenen satın alma bedeli sabit kalırken, ihtiyaçların acil hale gelmesi nedeniyle vergi kademeli olarak arttırılmıştır (Chien, 2004, s. 8).

Tang Hanedanı'nın sahip olduğu toplam on sekiz tuzludan on üçünün Ordos Bölge Valisi'nin²⁰ yönetim alanındaki Yanzhou, Lingzhou, Huizhou ve An Bei Du Hu Fu'da yer aldığı kaydedilmiştir. Bu tuzlularda üretilen tuzların bir kısmı merkezî yönetime gönderilmiş, bir kısmı bölgedeki ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılmış, kalanı ise yerli ve yabancı halka satılmıştır (XTS, Tom. 54, s. 1377). Bunlar arasında yalnızca An Bei Du Hu Fu'da yer alan Huluo Tuzlası'nda bir yılda üretilen tuz miktarı 10400 tondur (Fan, 1988, s. 113). Tang döneminde tuzluların çoğunun yönetiminin Ordos Bölge Valisi'nin uhdesinde olması ve buralardan elde edilen vergi miktarının çok ciddi bir gelir kaynağı olması, buraya atanan Bölge Valilerini diğer bölgelerde görev yapanlara göre daha güçlü yapmıştır.

Tang Hanedanı'nın son dönemlerinde tuz yasası bozulmuş ve tuzun fiyatı her geçen gün daha da artmıştır. İnsanların zaten pahalı olan devlete ait tuza paraları yetmediği için, daha ucuz olan özel tuzu satın almaya başlamışlardır. Bunun sonucunda da özel tuz tüm ülkede yaygın hale gelmiştir. Tang yönetimi ise tuz üzerindeki tekeli güvence altına almak için katı tuz yasaları çıkarmış, özel tuz kullananların cezalandırılacağı ilan edilmiştir (XTS, Tom. 54, s. 1380). Ancak bu baskı, tuz kaçakçılığını ortadan kaldırmamış aksine özel tuz tüccarlarının sayısı daha da artmıştır. Özel tuz satıcılarının bilinen liderleri, Huang Chao (黃巢) ve Wang Xianzhi'dir (王仙芝). Bunlar, Tang Hanedanı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan ayaklanmaların da liderleridir. Tang Hanedanı'nın son dönemlerinde, 875 yılında, isyan çıkaran Huang Chao'nun "*Eski Tang Kayıtları*"nda yer alan biyografisinde tuz satıcısı olduğu²¹ kaydedilmiştir (JTS, Tom. 200, s. 5391). Huang Chao'nun önderlik ettiği köylü ayaklanması, yaklaşık on yıl (875-884) sürmüş ve o dönemdeki düzeni ciddi şekilde sarsmıştır. Hanedanın sonlarında askerî vesayet bölgeleri ortaya çıkmış, tuz üretim üslerinin çoğu bu bölgelerin yöneticileri tarafından işgal edilerek, tuz kârları alıkonulmuştur²². Böylece Tang yönetiminin tuzdan elde ettiği kâr büyük ölçüde azalmıştır. Mali gücün azalması ülkenin gücünün de azalmasını beraberinde

¹⁹ Di Wuqi (第五琦 712-782), Tang Hanedanı dönemi politikacı, ekonomik planlayıcı ve tuz reformistidir. Biyografisi için bkz: (JTS, Tom. 123, s. 3516; XTS, Tom. 149, s. 4801).

²⁰ Bölge Valisi (Jiedushi) uygulaması, temelde Tang Hanedanı'nın derebeylik sistemi olarak düşünülebilir. Tang Xuanzong döneminde, ülke on ayrı bölgeye ayrılmış ve her bölgeye bu görevliler atanmıştır. Böylece Tang yönetimi merkezî gücü taşrada görevlendirdiği bu kişilerle paylaşmak durumunda kalmıştır. Bunun sonucunda giderek güçlenen Bölge Valileri, elde ettikleri özerklikle taşra teşkilatındaki konumlarını yükselterek merkezî yönetime karşı çıkan valilere dönüşmüşlerdir. Jiedushi uygulamasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz: (Kapusuzoğlu, 2020, s. 75).

²¹ Bu ifadenin Çincesi: "...本以販鹽為事..." şeklindedir (JTS, Tom. 200, s. 5391).

²² Hükümdar Tang Xuanzong döneminde başlatılan Bölge Valisi sisteminin sonucunda, Askerî Vesayet bölgeleri ortaya çıkmış ve bu bölgelerde görev yapanlar diğer pek çok görevlerine ek olarak vergi toplama görevlerini de yerine getirmeyerek toplanan vergileri kendi uhdesine almış ve bir gelir kaynağına dönüştürmüşler, ülkeye büyük zarar vermişlerdir (Shi, 2015, s. 175-176).

getirmiştir. Son olarak, iki göletin tuz çıkarlarını kontrol eden en büyük askerî vesayet bölgesi olan Zhu Quanzhong (朱全忠) yönetiminin yok edilmesiyle Tang Hanedanı sona yaklaşmıştır²³.

3. Tuz Yasası (鹽法) ve Tuzla Sorumlusu (鹽池使)

Tuz yasası, devletin tuzu vergilendirme ve tekelleştirme sistemine verilen addır. M.Ö. 7. yüzyılın başlarında, tuz ve demirin faydaları teşvik edilerek, tuzun üretimi ve satışı ile yönetimi birleştirilmiş ve bu, Çin'in tuz yasasının başlangıcı olmuştur. Tang Hanedanı döneminde önceleri hükümet, tuz için halktan herhangi bir vergi almamıştır. Ancak 718 yılında, tuz yasası çıkarılarak saray için önemli bir gelir olan tuz vergisi toplanmaya başlanmıştır (Wu, 2013, s. 75). Hükümet, ilk olarak tuz başına yalnızca on para almış ve sembolik olarak vergi toplamaya başlamıştır (XTS, Tom. 54, s. 1378). Çünkü Tang Hanedanı'nın müreffeh Kaiyuan döneminde (713-741) para sıkıntısı yaşanmamıştır.

Tuzdan vergi alınmasıyla birlikte her bölgeye özgü tuz yasası oluşturulmuştur. 756 yılında Yan Zhenqing (顏真卿), askerî malzeme sağlamak amacıyla tuz elde etmek için Hebei'e gitmiştir. 758 yılında ise Di Wuqi Tuz ve Demir Sorumlusu olarak atanmış ve tuz yasasını değiştirmiştir. Di Wuqi dağların, denizlerin, kuyuların ve kazanların olduğu uygun bir yerde bir hapishane inşa ettirmiş ve pek çok işsiz de diğer güç gerektiren işlerden kaçınmak için buralarda çalışmıştır (XTS, Tom. 54, s. 1378). Saraya gelir sağlaması amacıyla başlatılan tuz tekelinden sağlanan bu gelir, geç Tang döneminin temel gelir kaynağı haline gelmiştir (Lewis, 2009, s. 61). Tang Hükümdarı Daizong'un Dali yönetim döneminin son yılında (779), tuzdan elde edilen gelir altı milyon Yuan'e ulaşmıştır (ZZTJ, Tom. 225, s. 7261).

Tang Hanedanı'nın ekonomik yapısındaki değişiklikler, tuz yasasının uygulanmasını kaçınılmaz hale getirmiş ve Tianbao döneminin son yıllarında yaşanan An Lushan isyanı bu yasanın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Tuz yasasının yürürlüğe girmesi mali sorunları hafifletmiştir. Bunun yanında yönetim düzeninin sürdürülmesinde de tuz yasası önemli rol oynamıştır (Wu, 2013, s. 48).

Çince metinlerde tuz ve tuz vergisi üzerine yapılan araştırmalarda karşılaşılan bir diğer ifade de Tuzla Sorumlusu²⁴ unvanıdır. Bu, Tang Hanedanı döneminde kullanılan resmî unvanlar biridir. 711 yılında²⁵ Hükümdar Ruizong zamanında, Puzhou Ceza Kâtibi'nin aynı zamanda Guannei Tuzla Sorumlusu olarak atanmasıyla bu görev aktif olmuştur. Xuanzong döneminde de Binzhou Ceza Kâtibi Tuzla Sorumlusu olarak atanmıştır. 727 yılından sonra ise yine Xuanzong döneminde, Ordos Bölge Valisi aynı zamanda Guannei Tuzla Sorumlusu yapılmıştır. Tang dönemindeki on Bölge Valisi arasından yalnızca Ordos'ta görev yapan eş zamanlı olarak Tuzla Sorumlusu unvanına sahip olmuştur (Kapusuzoğlu, 2020, s. 111). Bunun nedeni, Ordos'a bağlı bölgelerde çok sayıda tuz gölü olması ve bu göllerin tuz üretiminin ülke için ilk sırada yer almasıdır.

²³ Burada anlatılmak istenen, vergi sisteminin özellikle de tuz vergisinin Tang Hanedanı için ciddi bir gelir kaynağı olduğu ve bu kaynağın elden gitmesiyle birlikte zaten zor durumda olan hanedanın yıkılışının hızlandığıdır. Yoksa elbette hanedanın yıkılış sebebi yalnızca tuz vergisi değildir. Bu, yalnızca sebeplerden biridir.

²⁴ Tuzla Sorumlusu unvanının Çincesinde geçen ve elçi anlamına gelen shi (使) imi için doğrudan bir çeviri yapıldığında Tuzla Elçisi olarak dilimize geçmesi gerektiği düşünülebilir ancak bu imin yer aldığı pek çok unvan vardır. Örneğin: Yingtian Shi 營田使, Haiyun Shi 海運使, Jiedu Shi 節度使 gibi. Bu unvanlara sahip olanların görev ve yetkilerine bakıldığında "elçi" karşılığının yaptıkları işi ifade etmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu sebeple elçi yerine sorumlu ifadesi tercih edilmiştir.

²⁵ Bu tarihten sonra Tuzla Sorumlusu unvanı kullanılmaya başlanmıştır (CFYG, Tom. 483). THY'da yer alan aynı içerikli kayıta ise unvanın başlangıç yılı Jingyun yönetim döneminin dördüncü yılı olarak verilmiştir (THY, Tom. 88). Ancak muhtemelen bu kayıta bir tarihlendirme hatası yapılmıştır. Çünkü sözü edilen yönetim dönemi Hükümdar Ruizong zamanındadır ve toplam üç yıl sürmüştür.

Sonuç

Dünya tarihi külliyyatının önemli bir parçası olan Çin kaynaklarında, hayatî madenlerden biri olan tuz üzerine pek çok kayıt bulunmaktadır. En eski kaynaktan en yenisine kadar pek çok eserde tuz ve tuza dair bilgiye yer verilmesiyle Çin’de tuza atfedilen önem desteklenmektedir. Hem dilimizde hem de Çincece çeşitli deyim, anlatı ve kinayelerde tuz sözcüğü kullanılarak ifadelerin zenginleştirildiği ve tuzun gıda rolü dışında günlük konuşmanın da bir parçası olduğu görülmektedir.

Çin vergi sisteminin önemli bir bölümü olduğu görülen tuz vergisi, ilk çağlardan itibaren Çin’de var olmuş, Tang Hanedanı dönemine gelene kadarki süreçte bazı dönemlerde uygulanmış bazı dönemlerde ise kaldırılmıştır. Sui Hanedanı döneminden (581-618), Tang Hanedanı’nın Kaiyuan yönetim dönemine (713-741) kadar olan süreçte, saray yönetimi tuz vergisi toplamamış ve halkın madencilik yapmasına izin vermiştir. Ancak An Lushan isyanıyla birlikte ekonomik bunalım yaşayan Tang Hanedanı, bu süreçte tuzdan vergi almaya başlamış ve bu vergi sayesinde ekonomik olarak rahatlamıştır.

Tang Hanedanı’nın ortalarından itibaren yabancı halklarla hanedan arasındaki çatışmaların devam etmesi, ülke ekonomisinin bu askerî harcamaları karşılayacak durumda olmaması, görevlilerin maaşlarının ödenmesinde sorun yaşanması ülkede bir kaos ortamına sebep olmuştur. Bu durumun düzeltilmesi için tuz yasasının uygulanması ve geliştirilmesi, topluma canlılık kazandırmış, hanedanın sorunlu mali durumunu düzeltmiştir. Bu sebeple, Tang döneminde uygulanan tuz vergisinin dönemin kalkınma koşullarında ülkeyi kurtarmak için kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kısa süreli bir rahatlama olmuş, tuzun tekelleştirilmesi özel tuz ticaretinin önünü açmış, sarayın engelleme politikaları ise başka isyanları beraberinde getirmiştir. Nitekim bu isyanlardan Huang Chao isyanı Tang Hanedanı’na vurulan son darbe olmuştur. Tuz vergisi, ülkede bir sorunu çözerken başka bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- [1] Aktaş, Şükrü (2022), “Tang Hanedanlığında Bir Türk: An Lushan (安祿山)”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 58, Aralık. (169-189)
- [2] Avcı, Sedat (2003), “Ekonomik Coğrafya Açısından Önemli Bir Maden: Tuz (Tarihi, Önemi ve Dünya Tuz Ekonomisi),” Coğrafya Dergisi, S. 11. (21-45)
- [3] Ban, Gu (1988), Han Shu (Han Hanedanı Kayıtları), Zhonghua Shuju, Pekin.
- [4] Baykuzu, Tilla Deniz (2013), An Lu-shan İsyanı ve Büyük Yen Devleti, Kömen Yayınları, Konya.
- [5] Chen, Pochan (2018), The Social Life of Salt in Ancient China From The Late Neolithic To The Han Dynasty, F. Allard, Y. Sun, K. M. Linduff (Ed.) Memory and Agency in Ancient China Shaping the Life History of Objects içinde (97-119), Cambridge University Press, Londra.
- [6] Chiang, Tao-Chang (1976), “The Production of Salt in China 1644-1911,” Association of American Geographers, V. 66/4. (516-530)
- [7] Chien, Cecilia Lee-fang (2004), Salt and State -An Annotated Translation of The Songshi Salt Monopoly Treatise, The University of Michigan, Michigan.
- [8] Fan, Wenli (1988), “Tang Shuofang Jiedushi Luelun (Tang Dönemi Ordos Jiedushisi Tartışması),” İç Moğolistan Üniversitesi Dergisi, S. 3. (110-118)
- [9] <https://www.cnsalt.cn/article/1251.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2024)
- [10] <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=357719> (Erişim Tarihi: 10.01.2024)
- [11] <https://ctext.org/rites-of-zhou/tian-guan-zhong-zai/zhs> (Erişim Tarihi: 10.01.2024)
- [12] <https://ctext.org/library.pl?if=gb&file=93012&page=2354> (Erişim Tarihi: 27.03.2024)
- [13] https://ctext.org/library.pl?if=en&file=88150&by_title=%E6%88%90%E5%AE%9E%E8%AE%BA&page=27 (Erişim Tarihi: 28.03.2024)
- [14] <https://ctext.org/library.pl?if=en&file=17934&page=41> (Erişim Tarihi: 28.03.2024)
- [15] <https://ctext.org/library.pl?if=en&file=10660&page=114#%E9%B9%BD%E5%AE%97> (Erişim Tarihi: 28.03.2024)
- [16] <https://m.sohu.com/n/398628532/> (Erişim Tarihi: 06.11.2023)
- [17] <https://news.sina.com.cn/o/2020-05-19/doc-iirczymk2473016.shtml> (Erişim Tarihi: 08.08.2023)
- [18] <https://tv.cctv.com/2019/03/16/VIDEwBYqLuZfHEyhi8FCIBbh190316.shtml>(Erişim Tarihi:06.11.2023)
- [19] <https://zh.wikisource.org/zh-hant/%E9%B9%BD%E9%90%B5%E8%AB%96>(Erişim Tarihi:10.01.2024)
- [20] Hucker, Charles O. (1984), A Dictionary of Official Titles in Imperial China, Southern Materials Center, Taipei.
- [21] İnyet, Alimcan (2023), “An Lu-Shan Köroğlu Mu?”, Milli Folklor, S. 18/140, Kış. (27-36)
- [22] Kapusuzoğlu, Gökçen (2020), Tang Hanedanı Döneminde Jiedushilik ve Türk Komutanlar (710-756), Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [23] Kurlansky, Mark (2023), Tuz Üzerinden Dünya Tarihi, (Çev. S. Sezer), Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- [24] Lewis, Mark Edward (2009), China’s Cosmopolitan Empire -The Tang Dynasty, Harward University Press, London.

- [25] Liu, Xun (1988), *Jiu Tang Shu* (Eski Tang Kayıtları), Zhonghua Shuju, Pekin.
- [26] Nakazato, Minoru (2011), “An Optimal Tax That Destroyed The Government-An Economic Analysis of Decline of The Tang Dynasty,” *Tokyo Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V. 6. (234-245)
- [27] Ouyang, Xiu (1988), *Xin Tang Shu* (Yeni Tang Kayıtları), Zhonghua Shuju, Pekin.
- [28] Shi, Yuqi (2015), *Zhongguo Gudai Jundui* (Eski Çin Ordusu), Zhongguo Shangye Chubanshe, Pekin.
- [29] Sima, Guang (1988), *Zizhi Tongjian*, Zhonghua Shuju, Pekin.
- [30] Sima, Qian (1988), *Shiji* (Tarihçinin Kayıtları), Zhonghua Shuju, Pekin.
- [31] Şirin, Hatice (2019), *Sözcük Hikâyeleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- [32] Tanrıkut, Mevlan (2023), “Discourses on Salt and Iron: A Study on the State Monopoly in China,” *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, S. 8/2, Temmuz. (175-201)
- [33] Twitchett, Denis (1954), “The Salt Commissioners After An Lu-Shan’s Rebellion,” *Asia Major New Series* V. 4/1. (60-89)
- [34] Wang, Pu (1955), *Tang Huiyao*, Zhonghua Shuju, Pekin.
- [35] Wang, Qinruo (1988), *Cefu Yuangui*, Zhonghua Shuju, Pekin.
- [36] Wu, Hui (2013), *Zhongguo Yan Fa Shi*, Shehui Kexue Wenxian Chuban She.
- [37] Yan, Xu (2017), *The State Salt Monopoly in China: Ancient Origins and Modern Implications*, *Studies in The History of Tax Law içinde* (513-537), Hart Publishing, Cambridge.

Kısaltmalar

CFYG: Cefu Yuangui

CSL: Cheng Shi Lun

HS: Han Hanedanı Kayıtları

JTS: Eski Tang Kayıtları

LS: Luo Shi

SB: Shi Ben

SWBJ: Shu Wang Benji

SWJZZ: Shuo Wen Jiezi Zhu

SJ: Tarihçinin Kayıtları

Tom.: Tomar

THY: Tang Huiyao

XTS: Yeni Tang Kayıtları

ZL: Zhou Li

ZZTJ: Zizhi Tongjian